

KRITIKA

Josip Osti

Pesnik na gori z goro v sebi

Dane Zajc: DOL DOL

Spremna beseda Boris A. Novak. Nova revija, Ljubljana 1998 (Zbirka Samorog)

Dane Zajc, brez dvoma eden najpomembnejših slovenskih pesnikov in dramatikov, s pesmimi, zbranimi v knjigi z nenavadnim, vsebini pa primernim naslovom *Dol dol*, tematsko in artikulacijsko hkrati razširja in inovira svoj dosedANJI pesniški opus. Nekaj novejših pesmi se uvršča med najvišje dosege njegove poezije nasploh. Skupaj z drugimi v knjigi gradijo strukturno mozaično, pomensko pa zelo pretresljivo celoto, v jedru katere je drama človekove življenjske poti, na kateri po vzpenjanju na goro – v tem primeru dobesedno in metaforično – neizogibno sledi padec. Ko namreč človek pride v čas in prostor, v katerih je smrt mejnik med preteklostjo in prihodnostjo, med enako skrivnostnim znanim in neznanim svetom za sabo in pred sabo, so povsod okrog njega, kot pravi pesnik: "Samo globočine za padec globoko / dol dol". O tem "padanju navzdol pojoč" in *izginjanju* oziroma o *potohodčevi* umrljivosti in minljivosti življenja govori Zajc v mnogih novih pesmih, ki jih je večinoma napisal na visoki gori in s to goro v sebi, ne le v tisti, po kateri je knjiga naslovljena. Kajti v njih človek, kot krilatec "iz molka", ki sanja o gori "z glasovi", v pesmi *Krilatec in gora*, spozna, da je "gora molka". Samo samotni človek se, kot samotni ptič, pogovarja z molkom, molčeč. Glas človeka, kot glas ptiča, prebija debelo skorjo molka in ga povezuje z drugimi, enako samimi

in molčečimi. Tako živimi kot mrtvimi, kajti "pride čas, ko ni več časa", ko "se razprostre mrtvaški prtljavec dokončnosti". Pesnik pravi: "Pesem je iz molka v molk". Kako naj bo drugače, ko je človek obsojen na pot "iz praznega v drugo praznoto" oziroma iz molka, iz katerega pride, v molk, v katerega neizogibno odide. "Molk bo jutro in dan, ki pride, / bo pepel zgorelega dneva." Vse gori in zgori, kot gori poezija v istoimenski pesmi, ki jo je Zajc prebral na enem izmed mitingov proti vojni v Bosni in ki se končuje z verzi: "Na vprašanje, kaj je smrt, / kaplja kri / iz smrtne rane pravkar rojenega."

Spomnimo se, da je Zajc prve pesmi objavil že leta 1948, svojo prvo knjigo, *Požgana trava*, pa leta 1958. Podatek, da je njegova prva knjiga izšla v samozaložbi, zgovorno kaže, da je šlo za poezijo svojevrstnega samorastnika in upornika, ki je s sogovorniško intonacijo in ritmom utripa lastnega srca svoje dramatične poezije, prepolne temnih, tragičnih vizij, spreminjal vsebino in destruiral metriko dotakratne poezije na Slovenskem. S svojim pesnenjem je izpostavil zahtevo po novem in drugačnem, predvsem pesniško prvinskem in eksistencialno bistvenem. Naključje ali usoda sta hotela, da se je v mladosti – odraščal je med drugo svetovno vojno – soočal iz oči v oči s smrtjo, ki mu je vzela brata. Zato ne preseneča, da so človeško in življenjsko resnični, obenem pa demonični in peklenski prizori vse do danes ostali v njegovih pesmih. Zavest, da je človek pod mračno kapo neba neizogibno obsojen na izgubo, je vtisnila v njegovo poezijo neizbrisni pečat orfične razsežnosti.

Zajc tudi tokrat s posebno jezikovno askezo izdeluje samosvoje, do biti ogolele sive ali črne pesniške podobe, ki niso nič manj temne tudi takrat, ko je vse zasuto z belino snega. Te podobe zvečine naseljuje gorski svet, prežet z enako lepimi in hkrati surovimi spomini. Tako tisto pred kot tisto za zaprtimi vrati njegovega visokogorskega samotarskega zavetja. Vse okrog njega in v njem. V njegovih mislih in sanjah. Pa tudi v sanjah v sanjah, ki postavljajo pod vprašaj tako resnico kot tudi sanje. Jedrnatosti njegovega iz globokega molka porojenega pesniškega govorjenja ne ogroža pogosto ponavljanje enakih besed, tudi sicer pogosto ritmična in melodična posebnost njegove poezije. V zadnji njegovi knjigi, kot kaže tudi njen naslov, *Dol dol*, celo dodatno pričara akustiko oziroma odmevnost gorskega kraja. Eho, ki podaljšuje in pomnožuje izgovorjene besede oziroma glasove in krike, na katerem temelji tudi vera v trajnost pesniške besede.

V Zajčevih novih pesmih je mnogo znanega iz njegovih prejšnjih pesmi. Človek oziroma lirski subjekt v njih ostaja samotno bitje, ki je, kot se je pesniku v resnici tudi zgodilo po požaru, v katerem je med vojno zgorela njegova rojstna hiša, ostalo brez doma in postalo tujec v okolju, ki ga obkroža. Toda v njih je tudi nemalo novega. Posebno tistega, kar je plod življenjskih in ustvarjalnih izkušenj oziroma popolne pesniške zrelosti, združene z življenjsko modrostjo. To je razumljivo. Gre za pesmi, ki so nastale pol stoletja po njegovih prvih pesmih, v življenjskem obdobju, ko se je veliko različnih doživetij in srečanj z ljudmi že preselilo v zares bogat zaklad spominov. Ko je izgubil tudi zadnje iluzije, čeprav jih Dane Zajc veliko nikdar niti ni imel. In ko se je pri njem dokončno utrdilo spoznanje, "da je pepel najbolj dokončna reč / tega sveta kjer živimo ogenj".

V pesmi *Ni* Zajc pravi: "najbrž da zgine vse. Mogoče / samo ljubezen iskra njena ostane". V pesmi *Nag*, in ne samo v njej, pa dodaja: "ljubezni ni". *Ni* je kot *ni* ničesar in *nikogar* za tistega, ki je "nikogaršnji" in "nikjeršnji". *Ni* je morda najpogostejša beseda v knjigi *Dol dol*. Toda ne gre za metafizični nihilizem, na katerem temelji istoimensko filozofsko učenje, da *nič* resnično ne obstaja. Zdi se mi, da gre pri Zajcu za pesniško videnje, po katerem *ni* ne pomeni, da nekoga ali nečesa nikdar *ni* bilo, temveč narobe. Kajti če ga *ni* bilo, ga ne more *niti* ne biti. *Ni* pri njem predvsem pomeni, da je bil oziroma bilo. Enako kot, recimo, trditev, da *ni* ljubezni, potrjuje, da je ljubezen bila. O tem nas zelo sugestivno prepričujejo mnoge njegove nove pesmi, ki so zvečine ljubezenske in erotične, na način, ki ga nismo srečali v slovenski liriki. V njih ljubezenski ogenj ne ugaša niti tedaj, ko sta zaljubljenca oddaljena ali za vedno ločena. V teh pesmih dvojine in lastne podvojenosti je ženska zraven "in je ni". Piš spomina pa vedno znova razplameni tudi najmanjšo ohranjeno iskro. In ogenj, ki je, se mi zdi, osrednja metafora novih Zajčevih pesmi, spet greje, požiga in se samopožira oziroma spreminja v pepel vse, kar objema in poljublja, pa tudi samega sebe – "saj je pepel razgrajena samota". Pri branju knjige *Dol dol* sem imel občutek, da je pesnik črnilo, s katerim so te temne in pretresljive pesmi napisane, kot so to delali v davnih časih, pivnal s pepelom. A napisal jih je z besedami "iz slovarja bolečine", presvetljen, kot da se gleda z druge strani. S katere je videl *osipanje* vsega, tudi *sebe v pepel*.